

Пахомова Наталія

Баранець Інна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-8332-8188>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-4972-6510>

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРІЯ І СУЧАСНА ПРАКТИКА

- A** Розкрито стан дослідження проблеми формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку в сучасній теорії та практиці дошкільної і спеціальної освіти України. Проаналізовано Державний стандарт та чинні освітні програми, що визначають мету, завдання і зміст освітньо-виховної роботи з дітьми, а також підготовку до навчання в школі у закладах дошкільної освіти. Виокремлено наявні розбіжності між сучасними вимогами до комунікативно-мовленнєвої діяльності й умовами забезпечення і реалізації цього процесу в умовах загальних і спеціальних закладів освіти, що на сьогодні створюють перешкоди до ефективної корекційно-розвивальної роботи в напрямі формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Обґрунтовано доцільність вивчення проблеми формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією, яка є важливим складником процесу організації освітньо-виховного процесу в умовах спеціального та інклюзивного простору.

Ключові слова: комунікативна компетентність; компетенція; комунікативно-мовленнєва діяльність; діти старшого дошкільного віку

- S** *Pakhomova Nataliia, Baranets Inna. Formation of communicative competence of children of senior preschool age: theory and modern practice.*

The article reveals the state of research of the problem of formation of communicative competence in children of senior preschool age in the modern theory and practice of Ukrainian preschool and special education. The State Standard and current educational programs that determine the purpose, objectives and content of educational work with children and preparation for school in preschool institutions are analyzed.

The main disadvantages and advantages of modern programs of education and upbringing of older preschool children are highlighted. The article finds that the problem of formation of communicative competence of preschool children is proposed by most existing educational programs to be considered in the context of the development of coherent speech. The authors characterize the modern author's programs for the development and teaching of children their native language and speech, which clearly correspond to modern requirements for reforming preschool education in Ukraine. An objective analysis of the plans of scientific and pedagogical specialists for teaching and educational work with children of the senior preschool group of preschool institutions is carried out. It is established that the task of speech development was planned mainly in the direction of formation of phonetically correct speech, enrichment of vocabulary, ability to answer questions, development of speech etiquette.

The article highlights the existing differences between modern requirements for communication and speech activities and the conditions for ensuring and implementing this process in general and special educational institutions, which currently create obstacles to effective correctional and developmental work in the direction of the formation of communicative competence in older preschool children with speech disorders. The expediency of studying the problem of formation of communicative competence of older preschool children with motor alleles, which is an important component of the process of organizing the educational process in a special and inclusive space, is substantiated. The necessity of defining and taking into account specialized psychological and pedagogical conditions for the formation of communicative competence, which is an indicator of cognitive development and a prerequisite for the success of the further educational process, has been proved.

Key words: communicative competence; competence; communicative and speech activity; children of senior preschool age

Пахомова Наталія Георгіївна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Pakhomova Nataliia, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, head of the Department, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: nataliypng24@gmail.com

Баранець Інна Володимирівна, асистентка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, аспірантка, Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН імені М. Ярмаченка, м. Київ, Україна

Baranets Inna, lecturer Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine, Postgraduate student, Kyiv M. Yarmachenko National Academy of Pedagogical Sciences, Institute of Special Pedagogy and Psychology, Ukraine

E-mail: inessaibk@gmail.com

Актуальність проблеми. Проблема формування комунікативної компетентності особистості на сучасному етапі реформування дошкільної освіти є актуальною і потребує реалізації, починаючи з раннього і дошкільного віку дитини. Вітчизняні педагоги, психолінгвісти і лінгвісти наголошують на тому, що мовна освіта повинна спрямовуватися на формування всебічно розвиненої, компетентної, творчої особистості громадянина України – носія етнічних, національних і загальнолюдських цінностей, який живе в гармонії з довкіллям і самим собою. Тому, починаючи з материнської (родинної) школи і закінчуючи професійною освітою, навчання мови має бути зорієнтованим на виховання комунікативно-мовленнєвої особистості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей організації освітньо-виховного процесу з дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку присвячені численні дослідження педагогів і психологів (А. Богуш, Л. Волкова, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій, І. Мартиненко, Г. Парфьонова, Н. Пахомова, Т. Піроженко, Н. Січкачук, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, С. Шаховська, М. Шеремет та ін.) [1; 2; 10; 16]. Ідеї компетентнісного підходу до сучасної освіти, в тому числі дошкільної, знаходять свою підтримку у працях багатьох науковців (І. Бех, І. Зарубінська, І. Зимня, О. Кононко, І. Рогальська-Яблонська та ін.) [11]. Дослідники підкреслюють його багатогранність, різноплановість, системність і комплексність, що сприяє значному підвищенню результативності освітньо-виховного процесу, забезпеченню рівноправності та доступності здобуття якісної освіти дітьми дошкільного віку з нормативним і порушеним мовленнєвим розвитком.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишилося врахування специфічних психолого-педагогічних умов, що реалізують принципи компетентнісного підходу до організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з важкими порушеннями мовлення.

У зв'язку з цим, метою нашого дослідження є аналіз теоретичних і практичних основ організації корекційно-розвивальної роботи в напрямі формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасних закладів дошкільної освіти України.

Викладення основного матеріалу. Головним завданням мовленнєвого розвитку дошкільників є формування комунікативної компетентності, що виступає показником пізнавального розвитку та передумовою успішності подальшого освітнього процесу, про що свідчить аналіз численних досліджень, Державного стандарту та чинних програм навчання і виховання в дошкільних закладах освіти України.

В Україні стандарт у галузі дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, який ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», інших нормативних актах стосовно дитинства.

Отже, Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує педагогів на цілісний підхід до особистості, тобто центральною фігурою освітнього процесу є дитина як мовленнєва особистість. Основною вимогою є формування особистості дитини, її життєвої (ігрової, навчальної, трудової, комунікативної, побутової) й соціальної компетентності [3]. Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за освітніми лініями «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», що забезпечує неперервність змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок. Виключення з інваріантної частини будь-якої з освітніх ліній, наголошують автори, порушує цілісність розвитку дитини на рівні дошкільної освіти і наступність її в початковій школі. Варіативний складник змісту дошкільної освіти визначається закладом дошкільної освіти з урахуванням особливостей регіону, освітніх закладів, індивідуальних освітніх запитів дітей і побажань батьків або осіб, які їх замінюють. Зміст Базового компонента дошкільної освіти щодо мовленнєвого розвитку дітей презентовано освітньою лінією «Мовлення дитини», у якій подано кінцеві результати з формування комунікативної і мовленнєвої компетенцій дошкільників. Насамперед увага звернена на комунікативні здібності дитини, які трактуються як «комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції» [там само].

Окрім того, у Базовому компоненті дошкільної освіти визначено завдання з розвитку фонетичної, лексичної, граматичної і мовленнєвої компетенцій

Аналіз чинних програм навчання і виховання дітей дошкільного віку дозволив встановити, що заклади дошкільної освіти послуговуються переважно програмами «Дитина», «Малятко». Водночас, залежно від регіону, вихователі користуються також програмами «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкільля», «Я у світі» і тематичними авторськими програмами, а саме: «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» та «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (А. Богуш), «Розвиток українського мовлення у дошкільників» (Н. Дзюбишина-Мельник), парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до

6–7 років «Вчимося жити разом» (Т. Піроженко, О. Хартман), комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (Л. Калуська) тощо.

Оскільки наше дослідження спрямовано на вивчення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, тому було проаналізовано зміст розвитку комунікативної діяльності дітей старших груп закладів дошкільної освіти. Так, у програмі «Малятко» (2001) поняття «комунікативні здібності» визначається як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню умінь і навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючим. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку висвітлено у розділі «Мовленнєве спілкування», який включає такі підрозділи: «У світі слів», «У світі звуків», «Дитяча граматики», «Наші співрозмовники». Для дітей старшої групи обов'язковими є заняття з розвитку звукового аналізу мовлення; передбачено заняття з підготовки руки дитини до письма. Із цією метою подано такі підрозділи: «Вчимося читати і писати», «Робота з книжкою». Зауважимо, що автори програми рекомендують збагачувати словник старшого дошкільника за такими темами: «Народні вироби», «Українські обряди та традиції», «Морально-етичні взаємини між людьми», «Дорожній рух», «Запрошуємо в гості», «Доброзичливі сусіди», «Спорт», «Професії моїх батьків». У рубриці «Наші співрозмовники» передбачається інша орієнтовна тематика, подано типи монологічних висловлювань для процесу спілкування з однолітками й дорослими [9].

У 2008 р. було видано Базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», де значна увага приділяється розвитку мовлення дітей дошкільного віку. За словами авторів програми, «активне мовленнєве пізнання – найважливіше надбання дошкільного віку» [17, с. 226]. Заслугове на схвальну оцінку визначені завдання, що спрямовані передусім на особистість дитини: «гармонізувати взаємодію дитини з різними дорослими та однолітками, спрямовану на задоволення потреб у визнанні, підтримці, любові, активності, нових враженнях» [там само, с. 225]. Автори програми звертають увагу педагогів на «направлення в комунікативній спрямованості на партнера по спілкуванню, «зчитування» елементів його невербального мовлення» [там само, с. 226].

У програмі «Дитина в дошкільні роки» (2010) [7] досить чітко розкрито завдання з розвитку мовлення старших дошкільників у всіх аспектах, велика увага приділена повноцінному фізичному, соціальному, пізнавальному та духовному розвитку зростаючої особистості. Програма складається з трьох частин: програма для дітей молодшого дошкільного віку має назву «Кроки до самостійності», дітей середнього віку чекає програма «Подорож у дов-

кілля», а для дітей старшого дошкільного віку створено програму «Стежинки у Всесвіт». Структуру програми для дітей дошкільного віку побудовано з урахуванням ліній розвитку, де завданням розвитку кожного психологічного віку передують психолого-педагогічна характеристика дитини, яка складається із критеріїв, а саме: провідна діяльність; кількісні та якісні показники рівня розвитку пізнавальних, емоційних і вольових процесів; новоутворення кожного віку; сензитивні періоди формування тих чи інших психічних процесів, особистих властивостей, феноменів тощо.

Зміст програми «Дитина в дошкільні роки» систематизовано за основними освітніми лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». У кінці кожного напрямку авторами пропонуються показники компетентності дитини, що визначаються як «основні психологічні досягнення дитини, що свідчать про розвиток її психіки, самосвідомості, особистості» [там само]. Відтак освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає формування у дитини старшого дошкільного віку наступних компетентностей, що в рамках нашого наукового дослідження заслуговують на особливу увагу: комплексне застосування дитиною мовленнєвих та немовленнєвих засобів з метою комунікації, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, виявляти ініціативність, стриманість у спілкуванні, володіти культурою мовленнєвої комунікації тощо [там само].

Ураховуючи специфіку нашого дослідження, особливу увагу в даній програмі привертає напрям «Риторика», що розкриває особливості об'єднання в єдине різні знання про людину з теорії комунікації, психології спілкування, лінгвістики, етики, соціології, логіки, семіотики тощо, де незмінним для сучасної риторики є те, що в центрі – особистість, яка спілкується [там само].

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2013) [6] пропонує орієнтири змістового наповнення освітньої роботи з п'ятирічними дітьми і спрямовує педагогів і батьків на особистісний розвиток дошкільників 6-го року життя за основними напрямками, що ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до розвитку, виховання та навчання дошкільників, тісної взаємодії навчального закладу і родини у формуванні основ їхньої елементарної життєвої компетентності перед вступом до школи. Завдання мовленнєвого розвитку подано в розділі «Мовленнєвий розвиток», у якому чітко й ґрунтовно визначено ключові мовленнєві завдання за такими підрозділами: «Мовленнєвий розвиток», «Розвиток зв'язного мовлення і комунікативних умінь». Підкреслимо, що дана програма пропонує напрям формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку

здійснювати через розвиток у них зв'язного мовлення (діалогічного і монологічного) [там само].

На особливе схвалення заслуговують, наявні у програмі, поради батькам щодо мовленнєвого розвитку дитини за всіма аспектами мовлення, пропонувані авторами мовленнєві ігри, які можна використовувати вдома.

Належне місце у теорії і практиці навчання та виховання дітей дошкільного віку посідає програма «Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів» (2015) [13]. В основу методологічних і теоретичних засад побудови програми, визначення її змістових ліній («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини») покладено компетентнісний підхід, де одним зі складників «дошкільної зрілості» випускника закладу дошкільної освіти є набуті ним компетенції за кожною освітньою лінією. Авторами підкреслено значення понять «компетенція» та «компетентність», де остання визначається як інтегральна характеристика, особистісна риса людини, що передбачає наявність не тільки сформованих знань, умінь і навичок, а й здатність практично діяти, застосовувати набутий успішний досвід. Поняття «компетенція» в програмі розглядається як «наперед задана вимога, норма до освітньої підготовленості дитини дошкільного віку з кожної освітньої і змістовної лінії». Зміст програми за змістовною лінією «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях через реалізацію основних завдань із розвитку мовлення [там само].

У програмі «Дитина» (2016) [8], що розрахована для дітей дошкільного віку від 2 до 7 років, авторами пропонується напрям побудови освітнього процесу з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей і потреб дітей кожного вікового періоду. Назви розділів програми відповідають назвам освітніх ліній інваріантного складника Державного стандарту дошкільної освіти, а саме: «Особистість дитини», «Мовлення дитини», «Дитина в соціумі», «Гра дитини», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у світі культури», та варіативного складника, зокрема: «Подорожуємо у світ англійської мови», «Комп'ютерна грамота», «Шахи», «Хореографія». У змісті розділів освітньої програми яскраво простежуються засади компетентнісного підходу до розвитку особистості дитини. Особливість змісту даної програми автори вбачають у «дешколяризації», тобто пропонується розвивати дитину, а не цілеспрямовано готувати її до школи. Змістове наповнення розділу «Мовлення дитини» побудоване з урахуванням особливостей природи мовленнєвої діяльності дітей, що, серед основних освітніх завдань, висуває потребу у формуванні комунікативних умінь і навичок у

дітей дошкільного віку. На особливу увагу заслуговує те, що програма містить розділ «Діти з особливими освітніми потребами», де серед освітніх завдань постає проблема формування компетентності дитини з особливостями психофізичного розвитку, базових якостей особистості (ініціативність, самостійність, комунікативність, довільність тощо), психічних новоутворень, які складають структуру «шкільної зрілості». Цінним також є те, що напрям педагогічної роботи даного розділу акцентує увагу на співпраці з батьками, що висвітлено у пункті «У родинному колі» [там само].

Щодо програми «Українське дошкілля» (2017), зазначаємо, що в ній чітко визначені завдання мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, окремо виділені компетентності, що мають бути сформовані при реалізації завдань кожної із запропонованих напрямів. Відтак, структура програми складається з освітніх ліній «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Саме в освітній лінії «Мовлення дитини» автором пропонується напрям розвитку зв'язного мовлення, де одним із освітніх завдань сформовано завдання розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку (вчити виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослим, підтримувати розмову, вести діалог на запропоновану тему тощо). Поряд із цим у програмі розглядається напрям формування мовленнєвого етикету, де показниками компетентності дитини визначено: вміння ввічливо звертатися до людей, володіти різними формами мовленнєвого етикету, дотримуватись культури мовленнєвого спілкування [15]. Зауважимо, що в розглянутій програмі окремо не розглядається поняття «комунікативна компетентність», що на нашу думку, є недоліком.

В Україні видано також авторські тематичні програми з розвитку і навчання дітей рідної мови та мовлення, де в змісті наявні напрями формування у дітей умінь і навичок ефективної комунікації з дітьми та дорослими: програма Н. Дзюбишиної-Мельник «Розвиток українського мовлення у дошкільників» (1991); А. Богуш – програми «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» (1999) і «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (2012); Л. Калуська – Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (2014); Т. Піроженко, О. Хартман – парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» (2016) тощо.

Проаналізуємо їх детальніше.

Відтак, А. Богуш запропоновано декілька програм, що не тільки чітко відповідають сучасним вимогам до становлення дошкільної освіти, а й є основою для деяких діючих програм навчання та виховання дітей дошкільного віку. Аналізуючи програми «Витоки мовленнєвого роз-

витку дітей дошкільного віку» (1999) [4] і «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (2012) [2], зауважимо, що мовленнєвий компонент дошкільної освіти у змістовому аспекті розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку (що об'єднує дітей шостого і сьомого років життя) представлено в програмах в однакових аспектах. У програмі «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (2012) автор найповніше і найґрунтовніше подає всі завдання за мовленнєвою (лексична, граматична, фонетична й діа-, монологічна) і комунікативною компетенціями. Ці завдання завершуються базисною характеристикою мовленнєвого розвитку та спілкування дітей. Цінним вважаємо запропонований орієнтовний словник-мінімум відповідно до частин мови за Базовим компонентом дошкільної освіти з освітніх ліній «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Сенсорно-пізнавальний розвиток дитини». Окрім того, зауважимо, що в цій програмі, як і у «Витоках...», на допомогу вихователям запропоновано багатий довідковий практичний матеріал, що створює передумови для ефективної роботи з розвитку мовлення дошкільників [там само].

Програма Н. Дзюбишиної-Мельник «Розвиток українського мовлення у дошкільників» складена як програма-довідник для вихователів і вміщує такі розділи: «Звукова культура», «Формування словника», «Формування граматично правильної мови», «Зв'язне мовлення». Варто зазначити, що змістова лінія всіх розділів максимально насичена; водночас вирішення цих завдань не визнається. Позитивом програми є те, що автором враховано спеціальну ситуацію функціонування української мови в різних регіонах України. Другу частину програми становить пробний орієнтовний словник української мови для дітей 3–6-го років життя з диференціацією за віковими групами і частинами мови. Водночас, як засвідчив аналіз програми, у ній відсутнє поняття «комунікативна компетентність» [12].

У 2014 р. Л. Калуською запропоновано комплексну програму розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник», яка передбачає реалізацію основних ідей видатних учених минулого і сучасності, що стосується положень особистісно зорієнтованого, ціннісного та компетентнісного підходів щодо розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку. Програма «Соняшник» складається з трьох цільових підпрограм: «Помагайлик» (4-ий рік життя), «Пізнавайлик» (5-ий рік життя), «Дослідник» (6-ий рік життя), кожна з яких включає антропометричні дані, вікові особливості розвитку, напрями розвитку та діяльності (розвиток особистості, соціальний розвиток, емоційний розвиток, моторика та фізичний розвиток, сенсорний розвиток та особливості сприйняття, мовленнєво-комунікативний розвиток, розвиток психічних процесів, духовно-моральний розви-

ток, художньо-естетичний розвиток, розвиток ігрових умінь та навичок, навчальна діяльність, передумови трудової діяльності), їхні показники. Підкреслимо, що у програмі окремо виділений розділ «Мовленнєво-комунікативний розвиток», що розкриває проблематику розвитку лексичної, фонетичної, синтаксичної, граматичної будови мовлення, зв'язного мовлення, спілкування тощо [14].

Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» (2016) [5], що запропонована авторами Т. Піроженко, О. Хартман, серед пріоритетних цілей і завдань дошкільної освіти вбачає реалізацію здібностей і потенціалів кожної особистості. Це реалізується в програмних документах через формування різних компетентностей (інтелектуальних, соціальних, мовних, мовленнєвих тощо), кожна з яких вказує на безперечну й головну умову їхнього існування – розвинене вміння жити разом з іншими людьми, навчитися розуміти себе та реалізовувати свої життєві прагнення серед інших. Зміст і форми реалізації програми «Вчимося жити разом» представлено за чотирма змістовими напрямками «Простір, дружній до дитини», «Я та інші люди», «У злагоді та радісах творимо добрі справи», «Ми поруч із тобою». У цій програмі вперше зустрічається поняття «комунікативно-мовленнєвий розвиток», проблему якого автори пропонують вирішувати роблячи акценти на посиленні змісту, форм, методів і прийомів психолого-педагогічної роботи з дітьми та батьками вихованців в умовах гнучкого реагування на сучасні соціокультурні виклики та запити суспільства. Наголосимо, що дана програма висвітлює проблему становлення у дитини дошкільного віку «основної компетентності – вміння взаємодіяти, співпрацювати, розуміти, самореалізовуватися в соціумі серед ровесників, молодших і старших за віком людей» [там само, с. 6]. На наше переконання, ця програма найточніше відображає коло наших наукових інтересів, та сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку комунікативних умінь і навичок.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз програм навчання і виховання у дитячому садку як державних документів, які визначають мету, завдання і зміст освітньо-виховної роботи з дітьми, а також підготовку до школи у закладах дошкільної освіти, свідчить про постійне їхнє науково-теоретичне вдосконалення, що обумовлено закономірною необхідністю: соціальним розвитком суспільства та психолого-педагогічної науки, вимогами практики та низкою законодавчих документів, що регламентують положення про сучасну дошкільну освіту. Підкреслимо, що для зручності педагогів-практиків, більшість програмових завдань структуровано за лініями Базового компонента дошкільної освіти. Водночас, об'єктивний аналіз практичної організації освітнього

процесу в закладах дошкільної освіти показав, що проблему формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку більшість чинних програм пропонують розглядати в контексті зв'язного мовлення. Тобто напрям формування комунікативних умінь і навичок дітей старшого дошкільного віку пропонується здійснювати через розвиток у них зв'язного мовлення (діалогічного і монологічного). Поряд із цим, у змісті розділів освітніх програм простежуються засади компетентнісного підходу до розвитку особистості, показано, яким чином різні види діяльності дитини дошкільного віку впливають на формування її ключових компетенцій.

На теперішній час діючі програми та методики корекційного навчання не повною мірою задовольняють практичних працівників закладів дошкільної освіти для дітей з порушенням мовленнєвого розвитку, оскільки їх змістове наповнення недостатньо відповідає сучасним уявленням про їх мовленнєву діяльність, психологічні механізми та їхнє формування в процесі онтогенезу, особливо в лінгвістичній ланці. Підтвердження цьому знаходимо в об'єктивному аналізі планів навчально-виховної роботи вихователів та логопедів старших дошкільних груп закладів дошкільної освіти.

Аналіз навчально-виховних планів дозволив встановити, що педагогічні працівники завдання з розвитку мовлення планували і в повсякденному житті, у другій половині дня та під час режимних моментів, які здебільшого, передбачалися завданнями для формування фонетично правильного мовлення, збагачення словника, вміння відповідати на запитання і для розвитку мовленнєвого етикету.

Однак мало приділяється уваги таким показникам комунікативної компетентності, як мотивації до спілкування, вмінням ініціювати, підтримувати та завершувати розмову, самостійності у спілкуванні, розумінню емоційної поведінки співрозмовника за мімікою та жестами, розумінню дітьми складних синтаксичних конструкцій, здатності до операції ймовірного прогнозування тощо. У той же час завдання з розвитку мовлення планувались і в повсякденному житті, у другій половині дня та під час режимних моментів, здебільшого, передбачались завдання для формування фонетично правильного мовлення, збагачення словника, вміння відповідати на запитання і для розвитку мовленнєвого етикету.

Висновки з даного дослідження. Об'єктивний аналіз практики закладів дошкільної освіти в сучасних умовах свідчить, що процес формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку ускладнюється й уповільнюється виявленими під час теоретичного аналізу експериментальних досліджень наступними суперечностями:

– наявність розбіжності між сучасними вимогами до комунікативно-мовленнєвої діяльності і педагогічними

умовами забезпечення цього процесу в умовах загальних і спеціальних закладів освіти;

– розбіжностями в розумінні складників комунікативної компетентності у змісті підготовки дітей до навчання в школі сім'єю, закладом дошкільної освіти, що призводить до порушення процесу загального розвитку, в тому числі комунікативного;

– перевагою формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку розглядати в контексті зв'язного мовлення, тобто напрям формування комунікативних умінь і навичок дітей старшого дошкільного віку розглядається опосередковано через розвиток у них зв'язного мовлення (діалогічного і монологічного), що недостатньо підкреслює важливість розвитку комунікативної діяльності дітей дошкільного віку за окремим напрямом педагогічної роботи;

– недостатнім вивченням індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дітей, зокрема стану комунікативної діяльності, які не відвідують дошкільні заклади, й об'єктивною необхідністю надання дітям із порушеннями мовленнєвого розвитку своєчасної комплексної корекційної допомоги;

– недостатньою теоретико-методичною базою та відсутністю узгодженого механізму координування загального, розумового, мовленнєвого й особистісного розвитку, навчання й виховання дитини на дошкільному етапі життя.

Отже, наявні розбіжності між сучасними вимогами до комунікативно-мовленнєвої діяльності і педагогічними умовами забезпечення цього процесу в умовах загальних і спеціальних закладів освіти, на сьогодні створюють перешкоди до ефективної корекційно-розвивальної роботи в напрямі формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із порушенням мовлення.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробленні методики формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією з урахуванням одержаних результатів пошуково-розвідувального етапу експерименту.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Київ : Слово, 2011. 704 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : навч.-метод. посібник. Одеса : Ярослав, 2004. 176 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / [авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. та ін.] ; наук. кер. А. М. Богуш. Київ : Вид-во МОН, 2012. 26 с.
4. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та метод. рекомендації / [уклад. А. М. Богуш]. Одеса : Маяк, 1999. 88 с.
5. Вчимося жити разом : парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років / Т. Піроженко, О. Хартман. Київ : Алатон, 2016. 32 с.
6. Впевнений старт : програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / наук. кер. проекту Б. М. Жебровський. Тернопіль : Мадривець, 2013. 104 с.
7. Дитина в дошкільні роки : програма розвитку, навчання та виховання дітей / наук. кер. проф. К. Л. Крутий. Запоріжжя : ЛІПТС, 2004. 268 с.
8. Дитина : програма виховання та навчання дітей дошкільного віку / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

9. *Малюнок : програма виховання дітей дошкільного віку / наук. кер. З. П. Плохий. Київ, 2001. 86 с.*
10. Піроженко Т. О. *Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 152 с.*
11. Рогальська-Яблонська І. П. *Компетентнісний підхід як основа формування соціально-комунікативної компетентності особистості у дошкільному дитинстві. Людознавчі студії. Педагогіка. 2016. № 2. С. 204–211.*
12. *Розвиток українського мовлення у дошкільників / уклад. Н. Я. Дзюбишина-Мельник. Київ : Освіта, 1991. 94 с.*
13. *Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / наук. кер. А. М. Богущ. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.*
14. *Соняшник : комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку / уклад. Л. Калуська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.*
15. *Українське дошкільня : програма розвитку дитини дошкільного віку / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.*
16. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. *Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі : навч.-метод. посіб. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. 137 с.*
17. *Я у Світі : базова програма розвитку дитини дошкільного віку / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.*
7. *Dytyna v doshkilni roky : prohrama rozvytku, navchannia ta vykhovannia ditei [The child in preschool years: the program of development, training and education of children]. (2004). Zaporizhzhia: LIPS [in Ukrainian].*
8. *Dytyna: prohrama vykhovannia ta navchannia ditei doshkilnoho viku [Child: program of education and training of preschool children]. (2016). Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].*
9. *Maliatko: prohrama vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Baby: a program for raising preschool children]. (2001). Kyiv [in Ukrainian].*
10. *Pirozhenko, T. O. (2013). Komunikatyvno-movlenniievi rozvytok doshkilnyka [Communicative and speech development of a preschooler]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].*
11. *Rohalska-lablonska, I. P. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti u doshkilnomu dytynstvi [Competence approach as a basis for the formation of social and communicative competence of the individual in preschool childhood]. Liudynoznavchi studii. Pedagogika [Anthropological studies. Pedagogy], 2, 204-211 [in Ukrainian].*
12. *Dziubysyna-Melnyk, N. Ya. (Comp.). (1991). Rozvytok ukrainskoho movlennia u doshkilnykiv [Development of Ukrainian speech in preschoolers]. Kyiv: Osivta [in Ukrainian].*
13. *Svit dytynstva: kompleksna osvithna prohrama dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv [The world of childhood: a comprehensive educational program for preschool educational institutions]. (2015). Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].*
14. *Kaluska, L. (2014). Soniashnyk: kompleksna prohrama rozvytku, navchannia ta vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Sunflower: a comprehensive program of development, education and upbringing of preschool children]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].*
15. *Nyzkovska, O. V. (Ed.). (2017). Ukrainske doshkilia: prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku [Ukrainian preschool: preschool child development program]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].*
16. *Sheremet, M. K., & Pakhomova, N. H. (2009). Formuvannia movlenniivoi hotovnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z porushenniamy movlennia do navchannia v shkoli [Formation of speech readiness of older preschool children with speech disorders for school]: navch.-metod. posib. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].*
17. *Kononko, O. L. (Comp.). (2008). Ya u Sviti: bazova prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku [I am in the World: a basic program for the development of a preschool child]. Kyiv: Svitych [in Ukrainian].*

References

1. Bogush, A. M., & Gavrish, N. V. (2011). *Doshkilna linhvodydaktyka: teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Preschool language didactics: theory and methods of teaching children their native language in preschool educational institutions]: pidruchnyk. Kyiv : Slovo [in Ukrainian].*
2. Bogush, A. M. (2004). *Movlenniievi komponent doshkilnoi osvity [Speech component of preschool education]: navch.-metod. posibnik. Odesa: Yaroslav [in Ukrainian].*
3. Bohush, A. M., Bieliienka, H. V., Bohinich, O. L. et al. (2012). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [The basic component of preschool education]. Kyiv: Vyd-vo MON [in Ukrainian].*
4. Bohush, A. M. (Comp.). (1999). *Vytoky movlenniivoho rozvytku ditei doshkilnoho viku [Origins of speech development of preschool children]: prohrama ta metod. rekomendatsii. Odesa: Maiak [in Ukrainian].*
5. Pirozhenko, T., & Khartman, O. (Comps.). (2016). *Vchymosia zhyty razom : partialna prohrama z rozvytku sotsialnykh navychok efektyvnoi vzaiemodii ditei vid 4 do 6-7 rokiv [Learning to live together: a partial program for the development of social skills for effective interaction of children from 4 to 6-7 years]. Kyiv: Alaton [in Ukrainian].*
6. *Vpevnenyi start: prohrama rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku [A confident start: a program for the development of older preschool children]. (2013). Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].*

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.09. 2020